

Södertörns högskola | Institutionen för historia och samtidsstudier

Kandidatuppsats 15 hp | Etnologi | Höstterminen 2013

“Vi är ju inte annorlunda”

– En etnologisk studie av manliga bönders
identitetsskapande

Arvida Strandman Peterson

Handledare: Maryam Adjam

Innehållsförteckning

Inledning.....	1
Syfte.....	1
Frågeställningar	2
Centrala termer och begrepp	2
Material.....	4
Presentation av informanter	6
Disposition.....	7
Bonde - mellan yrke och skällsord.....	8
Att vara och bli bonde	12
De flytande gränserna mellan fritid och jobb.....	17
Idén om Bonden- en någorlunda annorlunda bild.....	23
<i>Sammanfattning och avslutande diskussion</i>	31
Sammanfattning.....	31
Avslutande diskussion.....	33
<i>Källförteckning</i>	35
Intervjuer	35
Litteratur.....	36
Digitala källor.....	36
Bilagor	37

Copyright

Denna uppsats är författarens egendom och får ej begagnas för publicering utan författarens eller dennes rättsinnehavares tillstånd.

Abstract

Denna uppsats har som syfte att belysa manliga bönders identitetsskapande i dialogen mellan yttre bilder och egna erfarenheter. Materialet består av inspelade intervjuer med bönder som är aktiva lantbrukare i en socken norr om Västerås. I sitt identitetsskapande förhåller sig bönderna till sina egna erfarenheter samt de samhälleliga föreställningar som finns om dem och deras yrke. Studien behandlar hur bönderna konstruerar och presenterar sin verklighet i dialog med dessa föreställningar. Analysen utgår från Pierre Bordieus teori om habitus och kapital i kombination med teorier om narrativt identitetsskapande.

Nyckelord: identitet, bonde, lantbrukare, kapital, habitus,

Inledning

”VD, kan också stå för Vice Dräng”

- Mats

Den här uppsatsen kommer att handla om manliga bönders identitetsskapande i förhållande till egna erfarenheter och yttre föreställningar om vad och hur en bonde är.

Personerna som jag har intervjuat är födda på samma gård som de idag är verksamma på och yrket är en stor del av identiteten. Därför har mitt fokus efter många spännande ingångar landat på dialogen som förs mellan böndernas upplevelser och yttre förväntningar. Samt hur deras identitet skapas i dessa dialoger. Gården och yrket har fått agera som den ständiga utgångspunkten för dialogerna, och utifrån det har jag formulerat mina frågeställningar rörande identitet.

Att leva med sitt yrke ständigt närvarande kan ses som typiskt för många egenföretagare. Men att också leva på arbetsplatsen, med jobbet som både yrke och hobby, där också hemmet har gått i generationer är nog speciellt för lantbrukare. Vad får det för betydelse för hur individen skapar mening i vardagen, och hur påverkar det identitetsskapandet?

Uppväxtmiljö och klass är faktorer som påverkar identiteten och gården går att finna i båda dessa, som resulterar i en väldigt stark yrkesidentitet. I och med uppväxten på gården fanns möjligheten att vara med och praktisera yrket tidigt och få ett hum om vad det innebar.

Informanterna bekräftar detta och berättar om hur intresset för jordbruket kom i tidig ålder och bet sig fast.

Bilden av bonden som den enslige kufan (som alltid är singel) ställs mot egenföretagaren med flera anställda i sitt företag. Hur förhåller sig bönderna till den ständiga Bullerby-bilden av lantbruk kontra teknikens framsteg där det mesta sköts från datorn? Går det över huvud taget att vara ledig när du bor på din arbetsplats, eller skapas det speciella platser avsedda enbart för fritid?

Jag vill redan nu påpeka att denna uppsats inte kommer att handla om pojkar som blev kvar, tog över gården och inte ”kom längre”, och det har heller aldrig varit min avsikt att skriva om dem. I mina samtal med både informanterna och utomstående har jag upplevt att det är en övergripande bild hos allmänheten, som informanterna måste förhålla sig till. Min uppsats kommer att beröra hur identiteten skapas utifrån detta i dialoger mellan allmänna förväntningar och individens egen uppfattning om sig själv.

Syfte

Uppsatsen syfte är att undersöka hur manliga bönders identitetsskapande ser ut i dialogen mellan yttre föreställningar och egna erfarenheter. Jag vill studera vilken betydelse en

uppväxtmiljö kan ha för individers identitetsskapande, samt hur omgivningens bilder påverkar självpresentationen.

En hypotes jag har är att lantbruksyrket innebär att du jobbar jämt och att det skapas ett speciellt förhållande till begreppet ”fritid”. Går det att koppla bort jobbet när du bor på din arbetsplats? En fundering jag har är om bönderna upplever att det finns en stereotypisk bild av dem, och hur förhåller dem sig till den?

Frågeställningar

Hur präglar den negativa laddningen av ordet ”Bonde” bönders identitetsskapande?

Hur förhåller sig bönderna till sitt yrkesval i relation till habitus och yttre föreställningar?

Hur konstruerar bönderna begreppet fritid utifrån egna erfarenheter och samhälleliga föreställningar?

Hur upplever/positionerar sig bönderna gentemot samhälleliga förväntningar på dem och deras yrke?

Centrala termer och begrepp

Identitet

I den här uppsatsen utgår jag ifrån Pierre Bourdieu och hans tankegångar rörande identitet. Jag analyserar berättelserna med hjälp av Bourdieus teoribegrepp habitus och kapital, samt Oscar Pripps den tredje närvarande och Tim Cresswells teori om plats. Katarzyna Wolanik Boström analyserar identitetsskapandet utifrån berättandet och jag har funnit det användbart då hennes tolkning av Bourdieu har fungerat bra med mitt material. I min analys utgår jag från en distinktion mellan jagets erfarenheter, kapital, och allmänna föreställningar. Den distinktionen möjliggör för vissa berättelser att vara kulturellt tillgängliga att berätta, och andra inte.

Enligt Bourdieu är ett samhälle influerat av relationen mellan objektiva strukturer och habitus.

Habitus förklaras som de grundläggande förutsättningar som skapas utifrån materiella och existentiella villkor, till exempel uppväxtmiljö, kön, etnicitet, klass och så vidare (Bourdieu, 1999:18,19). Habitus är något svårföränderligt och har stor betydelse för hur vi som individer upplever och relaterar till vår tillvaro. Habitus praktiseras och uttrycks i det dagliga livet och de uttrycken lutar åt att reproducera strukturer. Ett exempel från min studie kan vara att uppväxtmiljön för bönder spelar stor roll för valet av yrke. Närheten till gården samt en

möjlighet att praktisera yrket tidigt leder oftast till ett övertagande av gården vid ett generationsskifte.

Kapital är ett begrepp som hör till habitus, och kapital är de tillgångar en individ kan skaffa sig och använda sig av i sin kamp om status. Ett exempel kan vara att du kommer från en bakgrund som är ekonomisk välbeställd, och till följd kanske har en möjlighet att klara dig bättre ekonomiskt än någon som inte är det. Du kan ha sociala nätverk som kan erbjuda exempelvis ekonomisk hjälp. Då har ditt sociala kapital bidragit till att säkra ditt ekonomiska kapital, och vice versa. Har du istället en bakgrund med små ekonomiska tillgångar och ett begränsat socialt nätverk, så kanske du inte kan få samma hjälp.

Kapital kan existera i olika former, bland annat ekonomiskt kapital, socialt kapital och kulturellt kapital. Socialt kapital kan bidra till att du äger ett stort nätverk av kontakter som kan vara dig behjälpliga (Bourdieu, 1986:272) och kulturellt kapital att du har erfarenhet av den specifika kulturen du befinner dig i. Jag stödjer mig på Billy Ehn och Orvar Löfgrens definition av kulturbegreppet som de normer och värderingar som människor delar mer eller mindre ovetandes, och också kommunicerar i sociala handlingar (Ehn & Löfgren, 2001:9). Kapitalen kan, till skillnad från habitus, förändras eller tillkomma till en individ som till exempel genomför en klassresa. En klassresa kan tillföra, förutom ekonomiskt kapital också nytt socialt kapital i och med fler kontakter och nya sociala situationer.

Habitus och de sociala kapitalen fungerar som stomme till individers identitetsskapande och jag kommer främst att använda den sociala identiteten i den här uppsatsen. Mina informanter förde ofta dialog med bilder och förväntningar som existerade på dem, både utifrån ett samhälleligt perspektiv, och inifrån den egna yrkesgruppen. Katarzyna Wolanik Boström har i sin avhandling använt vissa av Bourdieus begrepp men i kombination med ett narrativt perspektiv. Hon menar att människor skapar en identitet utifrån habitus och kapital genom att placera sig, eller bli placerade i berättelser med vissa handlingsmönster (Wolanik Boström, 2005:24,25). Jag har funnit Wolanik Boströms tolkning av Bourdieu behjälplig då informanterna har använt sig av berättelser som ett led i sitt identitetsskapande.

Habitus och kapital påverkar alltså hur de berättar, och vad de berättar om. Och det är återkommande hur dessa faktorer fungerar som beståndsdelar i identiteten. Det ligger nära etnologen Oscar Pripps begrepp Den tredje närvarande som jag också kommer att använda mig av i analysen av materialet. Wolanik Boström menar att våra berättelser påverkas av de berättelser som finns kulturellt tillgängliga för vår självförståelse (2005:24,25). Att identifiera sig som svensk är till exempel kulturellt tillgängligt och därför existerar möjligheten att presentera och identifiera sig som svensk. Pripps begrepp har en tydligare relationell riktning då han tittar på dialogen mellan bland annat mediala bilder och generella fördomar, och hur personer svarar på dem.

Den tredje närvarande

Den tredje närvarande är ett begrepp som etnologen Oscar Pripp myntade i samband med sin doktorsavhandling rörande egenföretagande assyrier och syrianer i Södertälje. De var vana att bli identifierade i en kontext skapad av omgivningen. Och det blev tydligt för Pripp att han, i egenskap av svensk, vit, man, blev en representant för majoritetssamhället, alltså det som uppfattades vara omgivningen. Informanterna ville gärna presentera motbilder i sin

självpresentation och gav svar på frågor han inte ställde. Det var som att en tredje, osynlig närvarande satt med under intervjuerna och ställde de frågorna, därav uttrycket Den tredje närvarande.

Detta har också dykt upp under mina intervjusituationer då bönderna har intygat att de tar väl hand om djuren, följer EUs regelverk och inte skäms över att vara lantbrukare. De svarar på de förväntningar som existerar på dem i samhället.

Pripp refererar till begreppet strategisk synkretism. Strategisk synkretism innebär att en grupp som befinner sig i underläge gentemot majoritetssamhället bemöter de negativa tolkningarna genom att framhäva motbilder i sin självpresentation (Pripp, 2001:73,74). Att understryka att de tar väl hand om djuren kan ses i kontexten av larmet om vanvård av svenska grisar, som kom i november 2009 och sen senare i december 2013.

Plats

Jag kommer att använda platsbegreppet utifrån Tim Cresswells definition av det, och han menar att plats fungerar i form av hur vi ordnar världen, gör den förståelig och meningsfull (Cresswell, 2004:12).

Plats som begrepp kan också förstås och användas på flera olika sätt. Det kan gälla geografiskt, känslomässigt, eller en fysisk plats där sociala relationer skapas- till exempel en arbetsplats. En geografisk plats är någonstans på jordklotet som vi antagligen kan hitta med hjälp av en karta och koordinater, och en känsla för en plats kan vara hur du känner för ditt hem eller din gamla skola (Cresswell, 2004:7). En och samma plats kan innefatta alla dessa faktorer, eller bara en, allt beroende på vilken mening individer skänker platsen. Till exempel; för Jonas är hans gård (förutom en geografisk plats) hem och arbetsplats på samma gång, men för hans anställda är gården deras arbetsplats och känslan av ”hemma” infinner sig inte på samma sätt. Platser skapas och får sin mening utifrån vad individer ger dem för mening, och att en plats har olika betydelser beroende på vem som ser på den (Cresswell, 2004:12).

Material

Mitt empiriska material består av inspelade intervjuer, deltagande observationer samt fotografier. Intervjuerna har genomförts hemma i köken hos informanterna, eller på kontoret i anslutning till svinhusen. De har blivit transkriberade och jag strävar efter att så mycket som möjligt återge det muntliga talet i text, och de ändringar som har gjorts har varit enbart för att göra intervjuerna mer lättöläsa. Ändringarna har bestått av att radera upprepningar eller oklara meningar. De ord som är understruken eller förstorade innebär att informanterna har tryckt lite extra på de orden eller talat med en starkare röst. Jag har markerat det i transkriberingen för att läsaren ska få en uppfattning om hur språket under samtalet har låtit.

Den etnologiska intervjun skiljer sig något från en vanlig intervjusituation då den snarare drar åt en mer samtalsliknande form, än en utfrågande form. Det är inte enbart vad som berättas som används till forskningen, utan också hur det berättas. Samtalsformen erbjuder både informanter och forskare att gå in på djupet genom möjligheten till följdfrågor och reflektion,

och samtalen kan röra sig kring specifika situationer eller en hel livstidshistoria. Intervjuns kvalitet är beroende av samspelet mellan forskare och informant, informanten kan medvetet undanhålla information eller välja att styra samtalet i en speciell riktning. Därför är det viktigt att skapa ett trevligt samtalsklimat och också att kritiskt behandla intervjumaterialet som källa (Fägeborg, 2001:88f). Men intervjun som material är ändå giltig då även den till synes mest vardagliga berättelsen kan säga något om tiden som berättaren befinner sig i, och på så vis bidra med information om hur människor lever och konstruerar sina liv (Fägeborg, 2001:97). Informanterna är alla bördiga från och verksamma i min hemsöcken, norr om Västerås. Valet av informanter grundar sig i dels ett personligt intresse för hembygden, men också i att det är väldigt vanligt att gårdarna förvaltas i generationer, från far till son i bygden. De tre gårdarna jag har valt till min studie är långt ifrån ensamma med det, men om det är speciellt för just denna socken eller om det allmänt hör landet, eller lantbruksyrket till, vågar jag inte spekulera i.

Valet av informanter har utgått ifrån vissa kriterier, jag ville intervjua personer som var lantbrukare, uppväxta på samma gård som de var verksamma på och att gården hade brukats i samma familj i minst en generation. Detta för att jag ville komma åt erfarenheterna av en uppväxt inom bondeyrket, och också en erfarenheten av att leva och arbeta på samma plats som tidigare generationer. Jag hade en hypotes om att ett familjehistoriskt arv skulle ha en betydelse för informanternas samtida val. Utifrån dessa kriterier fick jag tips på lämpliga informanter och att de alla är svinbönder beror på att det är den vanligaste djurhållningen där. Två av dem äger sina gårdar och en har en arrendegård, men gemensamt är att gårdarna har gått i minst tre generationer inom familjen.

Att intervjua män inom ett yrke som länge har varit mansdominerat bäddar för att använda en genusteori i analysen av materialet. Identiteten skapas i förhållande till många faktorer och av utrymmesskäl har jag valt ut vissa före andra. I detta fall har yrke och uppväxtmiljö givits en betydande roll, och de faktorerna har jag bedömt varit betydelsefulla och intressanta att analysera.

Att informanterna är grannar eller släktingar till mig har förmodligen påverkat både intervjusituationer och färgat min uppsats och analys både till det positiva och negativa. Eva Fägeborg framhåller att i den etnologiska intervjuns samspel, och i förlängningen kvalitet, påverkar olika faktorer såsom kön, social bakgrund, ålder m.m (2001:95).

Det har varit väldigt enkelt att få kontakt med informanterna eftersom jag i första hand har haft rollen som granne och släkting, och i andra hand rollen som forskare. Jag har fått agera som något av en insider och jag tror att vissa svar hade jag inte fått på samma sätt om jag enbart varit en okänd forskare från Stockholm. Å andra sidan hade jag nog fått andra svar om jag inte var lika känd för informanterna. Rollen som ung kvinna från granngården i kombination av forskare från Stockholm tror jag har varit till min fördel, då jag har varit dåligt insatt i lantbruk, men inte helt okunnig. Så intervjuerna har inte behövts börja ända från början, utan jag har upplevt att vi har kunnat mötas halvvägs och knyta an kring gemensamma saker, till exempel livet på landet, utan att tappa fokuset på forskningen. Hade jag däremot varit ung man från granngården så kanske det hade funnits en annan förväntning på mina förkunskaper.

I och med att jag och informanterna har kommit väldigt bra överens så har jag anstängt mig för att göra deras citat rättvisa och inte bädda för några missförstånd i deras redogörelser och reflektioner. De berättelser som jag har fått tagit del av är högst personliga och detta förtroende vill jag förvalta med respekt.

Jag har upplevt att jag ibland har fått rollen som representant för omgivningens förväntningar, då mina informanter har "försvarat" sina val och förklarat att de inte skäms över sin livsstil. Något som kan tolkas som att Den tredje närvarande har deltagit under vissa intervjuer.

Presentation av informanter

Efter en överenskommelse med informanterna har jag på deras initiativ inte anonymiserat dem i denna uppsats. Jag har heller inte bedömt anonymiteten som något avgörande för det slutgiltiga resultatet, eller informanternas säkerhet efter publicering. Uppsatsens syfte är inte heller att behandla djupt privata, eller känsliga ämnen, något som skulle kunna motivera en anonymisering. Men i detta fall har jag utgått ifrån informanternas känslor inför anonymitet och det har fått avgöra mitt val.

Jonas är 50 år, är uppvuxen på en gård som har funnits i hans släkt i 4 generationer och lever där idag med sin familj. Hans föräldrar bor i ett separat hus på gården och pappan är fortfarande, efter egen förmåga delaktig i lantbruket. Jonas, som tidigare arbetade som snickare, bedriver grisproduktion, spannmålsodling och skogsbruk.

Peter är 37 år och är också uppvuxen på samma gård som han idag brukar tillsammans med sin far och sin fru. Gården köptes av hans farfar och har brukats i nu tre generationer, och idag bor Peters föräldrar en dryg kilometer bort. De föder upp slaktsvin, odlar spannmål och brukar skog.

Mats är 37 år och bor med sin familj på en arrendegård som har förvaltats av familjen i tre generationer. Föräldrarna har flyttat till ett hus en dryg mil bort. Han är uppvuxen på gården och har driften fördelad mellan den och ytterligare en gård. Han producerar livdjur, alltså dräktiga sugor för försäljning, och odlar spannmål.

Disposition

I det inledande kapitlet ska jag behandla hur bönderna uppfattar och förhåller sig till den negativa laddningen som ordet bonde har. Och hur ordets laddning kan bytas beroende på vilken kontext det används i.

I kapitlet om yrkesvalet avhandlar jag hur uppväxtmiljön har bidragit till det senare yrkesvalet, samt hur bönderna svarar på samhälleliga föreställningar rörande deras yrkesval.

Det tredje kapitlet handlar om hur bönderna förhåller sig till begreppet fritid, då det i branschen är närapå omöjligt att vara ledig. Samtalen rör sig kring föreställda bilder av fritid och också hur bönderna skapar egna versioner av fritid.

Det fjärde och sista kapitlet handlar om böndernas upplevelse av de stereotypiska bilder som florerar om deras yrkesgrupp och yrket. Analysen rör sig kring hur det påverkar deras självpresentationer och identitetsskapande.

I sammanfattningen och avslutande analysen sammanfattar jag de resultat jag kommit fram till efter varje kapitel och analyserar dessa.

Bonde - mellan yrke och skällsord

På senhösten 2013 i lokaltidningen Västerås Tidning får en författare frågan varför han använde ordet bonde i sin kommande bok.

Journalisten undrar hur han vågade det, var det inte ett skällsord? Detta stannade kvar hos mig eftersom jag blev väldigt fundersam över hur en hel yrkeskategori ansågs vara något fult. Även när det talades om i positiva ordalag var namnet ändå tveksamt att använda.

Hur förhåller sig bönderna själva till namnet och hur präglar det deras identitetsskapandet? Vem får använda "b-ordet" och varför inte välja det mer neutrala "lantbrukare" istället? I detta första kapitel ska jag utforska vilka olika förhållningssätt som finns till "bonde" bland bönderna själva och hur förhållningssättet kan ändras beroende av kontext.

Jag har genom hela uppsatsen varvat bonde med lantbrukare, och behandlar båda orden som yrkestitlar. Detta kan jag göra, kanske beroende av mitt privilegium som "insider", då jag själv är uppväxt på landet och ordet bonde för mig är en yrkestitel och inte ett skällsord.

De informanter jag har talat med om är eniga att bonde är ett gammalt anrikt namn, men att kalla sig själv för bonde är inte lika självklart. Peter berättar om hur hans förhållningssätt har ändrats i takt med åldern och tryggheten i sig själv, men när han var yngre var relationen till ordet inte lika avslappnat. Och det i koppling till skolgången i den närmaste bruksorten.

Nä men det är ju också, kan ju också, från ung barndom, eller ungdomen asså är det ju så, jag vet inte hur du upplevde när du kom här men det var ju i Skultuna sa dom: Nu kommer bönderna. Sen var det ju, det är ju liksom redan där så är ju bönderna är ju liksom lit- var ett skällsord på, i bruken asså sånär tycker jag. Så att jag var ju väldigt, det är inte, jag använd har inte använt ordet bonde på, kanske förrän nu när man liksom börjar liksom få en distans till sig själv och liksom tycker att här ska jag vara idag (skratt). Som min farmor brukade säga: Jag är gift och kan simma så att jag, det behöver inte bry mig nå mer (skratt). Så då fick jag, då ska man väl försöka värna om bonde då. Det är väl det LRF också har försökt med i alla år att bonde, att upp få ordet, namnet bonde, medans jag oftast sagt lantbrukare då. Har väl försökt med. Jag vet inte jag har väl jag håller med, jag det har nog varit en, ett skällsord litegrann. Och jag kanske inte vill bli kallad för bonde av vem som helst heller./../ det var så förut i alla fall men det nu, nu skiter jag i det kanske mer. Men jag har ibland jämfört (skratt) med man säger ordet neger det får man inte, dom får ju säga till varandra liksom, men man får inte säga det till dom. Förstår du vad jag menar? Men det är nog inte så, så jag, så kände jag förut i alla fall när jag var yngre då tyckte jag det var jobbigt, då skulle man ju hävda sig mot samhället också. Nä så att det är nog, det är nog olika men jag tror många är nog stolta för o vara bonde idag. Det är så unikt./../

(Peter 131202)

I den här berättelsen får åldern ett stort fokus för hur Peter ser på sig själv nu och då. Han beskriver sig som något äldre och klokare idag, men att han fortfarande presenterar sig som lantbrukare. Det kan ses som att ordet lantbrukare värderas som mer seriöst än bonde som i Peters historia användes som ett skällsord. Peter blev tidigt medveten om att bonde var ett

glåpord och blev på så sätt placerad i den kulturella berättelsen och tillskriven specifika handlingssätt och egenskaper. Det bidrar till upplevelsen av att bonde är något dåligt, något som inte känns igen och inte går att identifiera sig med. Berättelsen som Peter blir placerad i upplevs vara för trång, hans erfarenheter om bonde som något positivt får inte plats i den. Därför skapar han en strategi för att förhålla sig till den tillskrivna bilden, och presenterar sig som lantbrukare istället (Wolanik Boström 2005:25). Tidigare i livet var det jobbigt att bli retad för det, men idag finns en vilja att ta tillbaka och uppvärdera ordet och Peter uttrycker en stolthet över att vara bonde.

Men det har på ett sätt varit infekterat och bara de inom den egna gruppen har fått titulera honom som bonde. Peters förhållningssätt är väldigt ambivalent, han kallar sig fortfarande lantbrukare om någon frågar samtidigt som han framhåller det fina i att vara bonde och stoltheten över att vara det. Kulturellt tillgängliga berättelser kan, förutom att vara snäva också vara *motstridiga*. Berättelsens olika delar kan vara motsägelsefulla och ge olika syn på individen, världen och upplevelser för att landa i en paradoxal utvärdering (Wolanik Boström, 2005:25). Något som går att se i hur Peter beskriver sitt komplicerade förhållande till ordet bonde.

Idag är han mer avslappnad till ordet, och berättar om hur LRF försöker etablera en positiv laddning av ordet, så bönder lättare kan identifiera sig med det.

Utifrån olika situationer laddas ordet bonde med olika kulturella kapital, vissa med positiv laddning, och vissa med negativ laddning. Beroende på kontexten använder sig bönderna av antingen bonde eller lantbrukare. Under skolgången i bruksorten där bonde laddades med negativt kulturellt kapital lärde sig Peter att ta avstånd från det, men nu fylls det med ett positivt kulturellt kapital och då kan han ta det till sig och använda det i positiv bemärkelse istället för ett skällsord.

Han poängterar också hur han i sin ungdom ville hävda sig mot samhället, och det tolkar jag som en medvetenhet om den allmänna negativa laddningen av ordet. Jargongen i skolan förmedlade att han tillhörde en grupp som var att förakta, och det upplevdes som jobbigt att förhålla sig till som yngre. Den medvetenheten ledde till att Peter drog gränser för vilka som fick kalla honom bonde, och en distinktion mellan den egna gruppen och samhället i övrigt gjordes. Han liknar det med att det bara är de inom gruppen som får använda vissa ord, då det med största säkerhet var i en positiv kontext. De delar ett liknande (yrkes)kulturellt och socialt kapital, i och med att de har liknande uppsättningar av sociala nätverk och i sin yrkeskultur delar de liknande normer och föreställningar angående lantbruk eller yrkesroller. De använder detta för att göra skillnad mellan sig själva och andra grupper genom att peka på att de använder bonde i positiv bemärkelse, istället för den allmänna negativa användningen av ordet (Bourdieu, 1997:23).

När vi har diskuterat användningen av bonde har det historiska arvet påtalats som argument för att behålla det, eller inte behålla det. Det går tillbaka till ursprunget från det medeltida svenska ståndssamhället, där folkgrupper skildes åt av juridiska rättigheter och föddes och blev i sitt stånd (Myrdal, 1999:13,14). Det kan ses som ett historiskt arv att värna, eller som rest efter en förlegad samhällstyp. Mats berättar att han använder både lantbrukare och bonde, men att han helst använder bonde, eftersom lantbrukare upplevs som lite missvisande. I citatet nedan ser vi att det finns föreställningar inom gruppen rörande vilket ord som är mest

passande, som svar på samhälleliga föreställningar och tillgängliga berättelser, men för Mats är det bonde det som gäller.

Många säger att vi ska, eller ja finns företrädare för näringen som säger att: ja vi inte ska använda bonde för det är ett gammalt förlegat ord och liksom, att man har liksom ja, att det är en lägre klass person då. Bönder och borgare och liksom det, den biten och att det lever kvar så. Näj då ska man vara landsbygdsföretagare eller lantbrukare eller jaa, men jag tycker bonde är fint. Alltså jag har absolut inget mä och visst det kan sitta hop med ett gammalt skällord; bonnjävel, det är liksom, det är nånting som kanske hänt då, ja, men det är just det uttrycket, bonde hör inte ihop. Jag sätter ju inte det liksom likhetstecken däremellan. Jag använder nog både och, alltså jag, nej jag säger nog att jag är bonde. Eller lantbrukare. Fast det tycker jag är mer bara låter som att man brukar mark. För mig gör det det. Men jag säger nog att jag är bonde om nån, om de liksom är nån som jag träffar som jag inte sett, ja men på fest eller bröllop eller vad som helst som man hamnar vid ett bord och frågan kommer vad man gör, då säger jag att jag är, jag är bonde. Det säger jag. /../. Så det är näj, jag ser inte, jag tycker du kan skriva bonde.

(Mats 131118)

Upplevelsen av att bonden är en person av lägre klass, är något som Mats berättar vidare om och det kan tolkas som att den kulturellt tillgängliga berättelsen håller på att expandera. Vissa företrädare kopplar ihop bonde med något negativt, och andra som funnit att den kulturellt tillgängliga berättelsen inte går att identifiera sig med, jobbar på att fylla bonde med positiv bemärkelse.

Att det finns motsättningar inom gruppen bönder huruvida bonde är legitimt att använda eller inte, berättar Mats om i citatet ovan. Han och Peter verkar ha skapat sig en medelväg där dem har skaffat sig ett positivt förhållningssätt till ordet bonde och fyller det med en positiv mening, utan att utesluta det mer gångbara ordet lantbrukare. Peter kunde acceptera tituleringen av personer inom den egna gruppen, men Mats beskriver en händelse då han råkade trampa en kollega på tårna med en likartad titulering. Det gamla svenska bondesamhällets arv kan både fungera positivt och negativt, beroende på vad personen i fråga associerar det med och vilka bilder som finns tillgängliga.

/../ när jag for runt på gårdar, som jag berätta förra gången, då sa ju jag att jag var en dräng. Och det sa jag när jag började på en ja, på nån annan gård också. Och då var det en som blev så otroligt upprörd över att jag, liksom påstod att han också var en dräng. Ja, men det är du ju, sa ju jag. (skratt) Och det tyckte han var fruktansvärt att jag så på det viset, han var så jävla upprörd. Och jag fick ju be om ursäkt sa ju jag, det var ju inte alls illa menat. Men det var ju också att dräng det var ju liksom nån som inte hade nånting o säga till om o fick sova i nån drängkammare eller gammalt torp. Alltså han tog det till liksom ytterlig, han hade bara den bilden av dräng och det hade inte jag. Jag kan nog, påstå att jag var dräng då också, fortfarande. Och jag ser inte att det är nåt negativt. För jag levde ju inte på den tiden när det liksom va jävligt kanske o vara lantbruksarbetare då på förra århundrandets början./../ nej jag tycker historien är, jag tycker inte att vi ska släppa den. Skriv bonde.

(Mats 131118)

Användandet av ”dräng” eller ”piga” har under mina intervjuer ofta skett under mer skämtsamma omständigheter, och det är tydligt att de orden inte är fyllda med lika mycket

laddning som till exempel bonde. Men i den här kontexten var dräng inte ett lika positivt laddat begrepp eftersom kollegans förståelse för ordet var en annan än för Mats. Jag ville ha med detta citat för att visa på hur begreppsanvändningen ser olika ut för olika personer inom samma yrkesgrupp. Det faktumet är något mina informanter behöver ta hänsyn till då förhållningssättet ständigt ändras utifrån vilken kontext de befinner sig i. Som Mats säger, kollegan hade en annan negativt laddad bild och i den situationen funkade det inte att använda dräng som titel. Användandet av yrkestitlarna beroende på kontext, men det finns också en vilja att lyfta ordet från det negativt laddade genom att använda sig av det och påtala arvet i det.

Att vara och bli bonde

I denna andra del ska jag undersöka hur de sociala och kulturella kapitalen har påverkat informanternas identitet, och hur de reflekterar över sitt yrkesval till följd av detta. Jag kommer också att se hur de i sin motivering av yrkesvalet förhåller sig till den egna identiteten och Den tredje närvarande.

Alla informanter har haft andra yrken tidigare, eller är utbildade till något annat utöver sin lantbruksutbildning. Dock så har de återvänt till gården och yrket efter en tid. Det som tydligt framgår i samtalen är att ett familjehistoriskt arv har spelat roll, och att gården är sammankopplad med goda minnen, något som kan ha bidragit till yrkesvalet. Valet att bli just bonde har upplevts som ett enkelt val, något naturligt, men också som något självvalt.

Informanter berättar om en uppväxt som har varit präglad av att fäderna har varit bönder och att ett jordbruk har existerat, något som kan tolkas som en bidragande faktor till yrkesvalet. Peter menar *att man kommer in i det eftersom man är där hela tiden*, yrket blir enkelt att ta till sig då en spenderar så mycket tid med det och lär sig det från början. Jonas vittnar också om ett väldigt tidigt intresse för jordbruket.

Eftersom pappa var lantbrukare och man liksom är uppväxt och i trän.. och född i traktorn nästan och det fanns nog inget annat som man hellre ville när man var liten egentligen. Det var ju så fort man nådde ner till kopplingspedalen på traktorn så, så var man ju där och körde ../
Ja man fick ju kanske köra själv när man var sex sju år så satt jag nog o harva,

Arvida: M-hm oj så tidigt.

Jonas: Ja, måste byggas i tid../ Ja, pappa var väl snäll som lät en hålla på med det där också, det var han ju, han hade väl säkert vart likadan själv också så, nu är han född innan traktorn vart uppfunnen i och för sig då (skratt)../

(Jonas, 131105)

Att ha funnit yrket roande och kunnat vara närvarande sen barnsben har fungerat som den största bidragande faktoren i informanternas utsagor. Att intresset också har delats med fadern som enligt Jonas säkert hade varit lika begeistrad som ung, understryker en kontinuitet som kopplar familjen till yrket, och också glädjen med det. Att framhäva kontinuiteten kan också ses som en strategi att visa på tillhörigheten till tidigare generationer, och hävda en rätt till platsen. Jonas använder helt enkelt sitt sociala kapital för att skapa en distinktion mellan hans familj och andra inom gruppen lantbrukare. Hans familj har brukat jorden i generationer och har därför en speciell anknytning till platsen och med det en följande rättighet till den. Kapitalen kan användas på detta sätt, inte bara gentemot avgränsade grupper utan också inom den egna, för att stärka sin egen status och egna rättigheter (Bourdieu, 1997:23).

Uppväxten på platsen med närheten till yrket och jordbruket har möjliggjort det senare yrkesvalet, ett val som kanske inte hade varit lika självklart för en individ som vuxit upp inne i stan. Att uppväxten och närheten till yrkesverksamma vuxna, i det här fallet fäderna, har varit en stor tillgång för bönderna i deras yrkesliv. Dessa kulturella och sociala kapital

underlättar för dem i deras yrke, och med det sociala kapitalet följer ett ekonomiskt kapital i form av gården och tillhörande marker.

Mats beskriver känslan av att det hellre har funnits en önskan än ett krav från hans pappa att överta gården, men att han alltid har fått ett positivt intryck av yrket.

Ja, alltså man backar till, till unga ungdomsår då var det väl, då var det liksom, det klart man, det fanns nog inget annat än att man skulle göra som pappa, det tror jag inte, men jag har heller aldrig haft nåt, nåt krav på mig heller. Det jag kan känt att det har funnits en önskan av min far att jag liksom skulle fortsätta med det här men, men jag har liksom hela tiden fått en positiv bild av att vara bonde rå. Och liksom aldrig känt att ”fan också, jag gör väl det här då”

../ Nej det har nog varit ganska, ganska klart sen har man väl inte haft nån brådska heller att liksom komma hit ../

(Mats, 131107)

Att beskriva valet att bli bonde som naturligt och självklart kan ses i kontexten av vad som fungerar som en kulturellt tillgänglig berättelse. Informanterna skapar sitt jag och sin identitet utifrån vilka berättelser de placerar sig i, och vilka handlingsmönster som är tillgängliga i dessa berättelser (Wolanik Boström 2005:25). Mats skapar till exempel en identitet utifrån att beskriva sitt, i detta fall yrkesval, på ett visst sätt. Genom att påpeka den välvilliga inställningen placerar han sig i berättelsen på ett sådant sätt som stärker hans utsago om valet som frivilligt. Peter har i sin tur beskrivit valet som självklart och då konstitueras hans yrkesidentitet som lika självklar, eftersom han placerar sig på det viset i sin berättelse. Genom att bli placerad, eller placera sig själv i en historia med ett visst handlingsmönster påverkar individen hur den uppfattar och skapar sin identitet. De identiteter som presenteras i den här uppsatsen kan ses som *narrativa konstruktioner*, det innebär inte att de är mer eller mindre sanna, utan att individen skapar sin identitet utifrån hur den berättar om sig själv, eller hur andra berättar om den. Är du som bonde van vid att bli förknippad med ett icke-autonomt val, kan du i självpresentationen hävda motsatsen. Wolanik Boström påpekar att identitet är något som hela tiden skapas, likaså den narrativa identiteten då den kommuniceras med andra människor och inom språkliga ramar (2005:24). Kommunikation kan ske på olika sätt beroende på vem det kommuniceras med, och språkets strukturer kan ändras över tid. En liknelse kan dras till den första delen i kapitlet då ordet bonde kan ges olika värden beroende på kontext samt vem eller vilka som använder det.

Alla mina informanter kan beskriva sin tillvaro som *naturlig* eftersom de äger ett visst kapital och habitus, och utan det kanske yrkesvalet hade fått en annan beskrivning. Habitus beskrivs som hur vi som individer uppfattar världen beroende på olika sociala villkor och sociala betingningar, inläringar (Bourdieu, 1999:18,19). Faktorer som uppväxtmiljö, kön, etnicitet och klass spelar alltså en viktig roll för hur människor upplever och tolkar sin värld. Habitus är trögföränderligt och praktiseras i vardagen, och i den praktiken tenderar individer att upprätthålla de strukturer som finns. Mina informanters yrke har gått från far till son, och uppväxtmiljön kan vara en bidragande faktor till yrkesvalet.

I och med en uppväxt på gården finns det ett enormt socialt kapital i form av sociala nätverk bestående av grannar och släktingar (Bourdieu, 1986:272). Dessa kontakter kan bistå med

hjälp i allt från yrkesrelaterade frågor till barnpassning. Jonas och Mats beskriver sig som tidigt uppfödda och intresserade av arbetet, och Peter har beskrivit yrkesvalet som en självklar väg att gå i och med uppväxten på gården. Dessa berättelser hade med stor säkerhet sett annorlunda ut om de inte hade det sociala kapitalet bestående av vuxna i närheten som arbetade som bönder. Jonas berättar om hur han skolades in av förutom sin far, också sin farbror i yrket.

Asså min farbror han, han hade ju också barn, men det var inga barn som var nå intresserade av o fortsätta som lantbrukare. Och jag hängde ju mycket med honom också och hjälpte honom köra traktor och greja, så att. Vi jaga ihop mycke och han som ledde in mig på den, den banan också en gång i tiden. /../ då fick jag arrendera hans gård då och farsan fortsatte litegranna själv ett tag till då, eller vi körde ju ihop då naturligtvis. Sen köpte vi hans gård/./
(Jonas 131105)

Det sociala nätverket, i detta fall farbrodern bidrog till ett arrendat och senare ett köp av gården så driften kunde slås ihop och expanderas.

Gården i sig fungerar som ett ekonomiskt kapital, den och tillhörande marker finns redan i familjens ägo och en investering i en ny gård med tillhörande lantbruk behöver inte göras. De som är uppväxta på en gård har möjligheten att beskriva yrkesvalet som självklart i och med habitus med bland annat socialt och ekonomiskt kapital.

Utöver relationen till yrket är kopplingen till platsen en viktig aspekt. Under intervjuerna har motiveringen, utöver ett tidigt intresse, varit att framhäva uppväxten på gården. Och den motiveringen har ofta bedömts som tillräcklig förklaring till yrkesvalet. Det tolkar jag som att det finns en stark känslomässig anknytning till gården, och att den inte enbart fungerar som en geografisk plats eller en arbetsplats. Gården får i berättelsen en stor betydelse såsom bidragande faktor till yrkesvalet. Den är mer än en bra arbetsplats, den besitter också ett familjehistoriskt arv fyllt med minnen. Gården har utöver böndernas egen uppväxt och arbetsplats också varit tidigare generationers uppväxtmiljö och arbetsplats. Att yrket och gården har gått i generationer och på så vis skapat en kontinuitet, underlättar för individerna att ordna livet och skapa meningsfullhet i relation till platsen (Cresswell, 2004:12).

Men denna känsla av självklarhet till trots så framhäver informanterna att valet har varit deras eget, och att det har existerat ett eget fritt val.

Mats motsätter sig att en behöver bli infödd i yrket för att välja det och berättar om tjusningen med att arbeta som bonde.

/../ Jag tror, många säger, längre tillbaks sa ju att bonde det blir man inte, utan det föds man till, och det där köper inte riktigt jag. Asså det, jag har gjort det av fri vilja för att jag tycker det är, att jag trivs med det och, kan alltid bli bättre på det man gör o. Jobba med naturen inte mot, det är liksom såna här grejer som gör det, roligt att liksom när våren kommer så är, då är det nollställt då börjar man om. /../

(Mats, 131118)

Att yrket skulle vara något en blir infödd i och en livsstil, möter motstånd hos flera av informanterna som understryker att det har varit självvalt. Mats berättar att valet har varit fritt, samtidigt som han har känt en önskan från sin pappa, och det kan tyckas vara en självmotsägelse, men också en dialog med den tredje närvarande. Att känna ett behov av att påpeka det fria valet och förekomma fördomar om bondsöner, kan ses som ett svar på den samhälleliga förväntningen. En föreställning om bönder som jag har mött under mitt uppsatsarbete är bland annat att de aldrig har lämnat gården utan levt avskilda från den ”stora världen”. Och också att det har förekommit tvång från fäder rörande yrkesvalet och också att det tvånget kommer att överföras på nästkommande generation.

De samhälleliga förväntningarna på barn som följer sina fäders fotspår existerar inte bara i relation till bönder, utan går att hitta inom flera yrkeskategorier. Att påpeka att valet var eget kan också ses som ett sätt att hävda självständighet gentemot sina föräldrar. I nästa citat berättar Jonas om hur han som ung tonåring var på och ville utveckla driften trots sin fars tveksamhet.

Och farsan märkte väl att jag var väl ganska het och var på och ville driva på att det skulle hända någonting, även fast jag inte var så gammal. Så att jag vet att han, nittonhundrasjuttiosex vare dags o fundera på om vi skulle rusta/./ och hur gammal var jag sjuttiosex? Tretton år tror jag nånting. Och då fråga han om: tycker du vi ska göra nånting åt det där, för han var jääkligt tveksam själv o börja på o satsa och göra nånting då. Men jag stod väl liksom på mig: det är klart som fan att vi ska göra det, det måste vi ju.

(Jonas, 131105)

Jonas beskriver sitt eget aktörskap som startade i unga år och hur han själv tog initiativ och övertalade sin pappa att utöka driften. Genom att framhäva sitt egna engagemang så hävdar han också självständighet från sina föräldrar och motbevisar det föreställda ”tvånget”.

Wolanik Boström beskriver hur individer som är vana att bli placerade i en viss repertoar av historier med specifika handlingsmönster påverkas av detta i sina självpresentationer (2005:25).

Peter beskriver hur han gör skillnad mellan sig själv och andra företagare, samtidigt som han identifierar sig med dem och tycker både att det är och inte är en livsstil att vara lantbrukare. Idén om att det är en livsstil att vara lantbrukare är något han säger sig vara allergisk mot.

Ja, jag är fortfarande allergisk mot det, det är jag. Det, jag tycker inte att det ska, men det jaa eller allergisk, nej, nej. Förut var jag lite mer hipp då tyckte jag att jag skulle vara lite mer företagare bara. Men nu inser jag ju liksom att vi, det är ju coolare att vara lantbrukare. Att det är en livsstil, alltså jag tycker ju att det är ingenting man behöver skämmas för heller, så att, att man lever och brukar sin jord, och lever för sitt företagande. Det är en förmån egentligen att kunna få leva såhär egentligen. /./ Så det, ja, näääej, jag ska inte, jag är nog inte allergisk mer längre, men jag tycker fortfarande att jag, livsstil att man bara.. Som jag sa förut, jag tycker inte att man bara ska säga att vara lantbrukare är en livsstil, för så är det inte, utan för det finns många, asså alla företagare idag har, lever och verkar för sitt eget och det tar upp väldigt mycket tid för dom, så är det. Men vi kan inte stänga dörren, vi kan inte

stänga vårt företag och gå hem. Det föds fortfarande grisar därinne, i den där dörren idag, nu, när vi sitter här.

(Peter 131104)

Peters relation till föreställningen om lantbruket som livsstil är ambivalent, han håller med om den, men samtidigt inte. Så som jag tolkar Peters uttalande skiljer han på att se lantbruksyrket som en livsstil i den bemärkelsen något som har en stor influens i livet, och livsstil som det enda du gör om dagarna. Först ville han identifiera sig med egenföretagare över lag, men kände inte att det riktigt passade in på honom eftersom han inte kunde koppla bort verksamheten på samma sätt. Nu identifierar han sig som lantbrukare och ser yrket som en livsstil, men också som egenföretagare och konstruerade på så vis sin egna version av livet som egenföretagande lantbrukare. Enligt Wolanik Boström kan kapital användas för att skapa distinktioner mellan olika grupper i samhället, och att skilja sig från andra egenföretagare genom att hänvisa till olika arbetskulturer där arbetet sker under olika förutsättningar kan fungera som en klar distinktion (2005:27).

I citatet går det även att urskönja den tredje närvarande och det är i talet om lantbruket som något att *inte skämmas* över. Är det just egenföretagandet, eller lantbruket som företag eller att leva på samma plats och bruka jorden? Stoltheten och glädjen över arbetet, på samma sätt som det fria valet, framhävs för att förekomma fördomar.

Att motivera yrkesvalet med en uppväxt inom yrket har varit väldigt vanligt i mina intervjuer. Men också att poängtera det autonoma valet att bli bonde, så dessa två berättelser existerar parallellt med varandra och på ett vis föder de varandra. Uppväxten på gården har präglat valet, men alla mina informanter har haft andra jobb eller utbildningar innan de blev lantbrukare på heltid. Att lyfta fram det frivilliga i yrkesvalet kan också ses som en dialog med den tredje närvarande och de samhälleliga förväntningar som finns på bönder som brukat jorden i generationer. Gården som plats har fått en betydande roll i yrkesvalet, och i intervjuerna har en uppväxt på gården bedömts som tillräcklig anledning till att vilja bli lantbrukare.

De flytande gränserna mellan fritid och jobb

De ambivalenta gränserna mellan jobb och fritid som finns inom bondeyrket ska behandlas i följande del. Begreppet ”fri tid” har visat sig ha flytande gränser speciellt om ditt boende är på ditt jobb, likaså hur olika arbetsuppgifter bedöms som fritid eller arbete. Arbete, fritid och hobby i en salig blandning, vilka strategier för ledighet föder det och hur konstrueras berättelserna utifrån lantbrukarnas syn på fritid och jobb?

Fritid existerar inte alltid som motpol till arbetet, något vi kan känna igen hos många egenföretagare som arbetar med sin hobby. Men att också leva mitt i det, hur fungerar ledighet då? Kan du som bonde någonsin vara ledig eller är det ett evigt arbete?

Jonas betraktar jakt som sin främsta fritidssysselsättning, något som är yrkesrelaterat då det faller in under skogsbruket, att hålla djurbestånden nere. Jonas är också den som tydligast uttryckt att arbetet fungerar som hans hobby och allting beskrivs som roligt. Däremot finns det en tyngd av allvar av att ha arbetet som hobby, det straffar sig efteråt om du är borta från arbetet alltför mycket.

Annars så har jag väl inga ambitioner från att hålla mig undan från arbetet riktigt sådär för det, det straffar sig efteråt../

När man har det här konstiga arbetet så är ju arbetet är ju på nåt vis en hobby, också. Allt är ju så invävt i varandra. Så att det blir ju lite man vet ju inte vad, det finns inga skarpa gränser på vad som är arbete och vad som är hobby. Det är svårt och dra riktiga skarpa linjer där. Faktiskt. Det är roligt alltihoppa../

(Jonas 131105)

Att bo på sin arbetsplats har i bondeyrket både sina fördelar och nackdelar. Fördelarna beskrivs främst som närheten till jobbet och nackdelarna som, närheten till jobbet. Larm kan gå när som helst och måste återställas, vare sig det är mitt i natten eller mitt på dagen, då beskrivs närheten som en förutsättning. Jonas konstruerar i sin berättelse sin version av verkligheten och tillskriver den vissa förutsättningar utifrån hur han uppfattar den. Utifrån det skapar han sin jagidentitet och placerar sig i berättelsen på ett sätt som säger något väsentligt om honom själv (Wolanik Boström, 2005:24,25). Till exempel att det existerar en svårighet att dra gränser mellan jobb och fritid för honom, eftersom jobbet är en hobby, något som traditionellt kopplas ihop med att utövas på fritiden.

Men närheten gör det också svårt att koppla ifrån jobbet och vara ledig, något som beskrivs som mindre trevligt för familj och närstående.

Väldigt praktiskt, i alla fall för mig, sen jätteroligt för dom människorna man bor ihop med, oftast frun då, tycker kanske inte att det är lika fränt, att man : äe jag ska bara åka och fixa och det är larmar lite här och där och, så att det är ju sällan, det blir ju det man kopplar liksom aldrig från jobbet.

Så länge man är hemma även om man sitter inne och glör nånstans så kommer man på att: fan det där måste jag ju också göra, och så får man bära iväg ut och fixa. Nån måste ju fixa va, så äre det ju bara och då är det ju jäkligt praktiskt att man inte har så långt dit. Så att, asså jag skulle nog inte vilja bo längre ifrån det här jobbet, än vad jag gör,.../

(Jonas 131105)

Peter har inte beskrivit arbetet som hobby på samma sätt, men han berättar att gränserna mellan fritid och jobb är väldigt flytande. Men vissa gränser dras skarpare mellan jobb och fritid, främst rörande driften som beskrivs som ”verkligen jobb”. I underhållet av gården så är det inte lika tydligt uppdelat, och det ställs mot förväntningen vad andra gör på sin fritid respektive jobb. Peter positionerar sig mot det han uppfattar som normativa arbetstider och det påverkar hur han berättar om arbete och fritid. Redogörelsen fungerar i relation med de kulturellt tillgängliga berättelserna om vad ett jobb är och vad fritid är (Wolanik Boström, 2005:25). De ”verkliga” jobben han refererar till är de som starkast kopplas till hans yrke som bonde; grisarna och spannmålsproduktionen. Målet för honom är att ha det han betecknar som normala arbetstider, alltså att vara ledig på helgerna och inte jobba jämt, men han påpekar att det är väldigt beroende på vilken säsong det är. Under växtodlingssäsongen gäller det att ta vara på både fint väder och antal ljusa timmar. Peter förhåller sig till en allmän bild av hur en normal arbetsvecka med fritid ser ut, och i sin berättelse reproducerar han den föreställningen (Wolanik Boström, 2005:24,25). Men i och med den reproduktionen skapar han också sin jagidentitet som något avvikande. Han är medveten om vad som betraktas som normalt men är lika medveten om att hans yrke kvalar in i normen. Det som vanligtvis klassas som fritid, som pyssel i trädgården, utövar han under arbetstid. Gränserna mellan vad som är normalt eller inte luckras upp i och med hans yrke som lantbrukare.

Det är ju därför som man, det är svårt att sätta fingret på om man har fritid eller inte. Är att sköta trädgård fritid eller är det jobb? Asså, det går liksom ihop, asså snickrar jag på mina uthus är det fritid eller jobb? Asså, allting går ihop hela tiden tycker jag, men sen kan vissa saker vara verkligen jobb som att så och skörda och sköta grisar det är ju så. Men sen allt annat är ju liksom underhåll av sin gård är ju, vi bor ju här och lever ju här och det som vi gör kanske ibland på jobbet, gör många på sin fritid och tvärtom liksom. Så det är därför det är skönt att ha ett annat ställe att åka till. Det blir mer och mer vanligt,.../ sen är det, flera lantbrukare har skaffat sig ett annat ställe, tror fasan, de flesta lantbrukare har det som jag känner häromkring i Romfartuna har ett, har sommarställe. Det är jättevanligt nu. Jag har inte tänkt på, men nu när vi börjar grotta i det, efter ett tag börjar fler och fler skaffat sig nu,.../

(Peter 131104)

En förutsättning för att kunna vara ledig är att ha möjligheten att åka bort. Och sommarstället kan fungera som en gränsdragning mellan hemmet som blir synonymt med arbete och fritid, och något annat. En annan plats som är egenskapad. Men också som en distinktion mellan gården som har gått i arv, och att äga någonting eget. I berättelsen konstrueras fritidshuset som obundet av tidigare generationer och det skapas en skillnad mellan gården och sommarstugan. Den distinktionen som görs mellan stugan är i form av arv och arvlösheten.

Gården är en plats som är ärvd av tidigare generationer och i det arvet finns en kontinuitet, en blodslinje mellan nu och då. Stugan äger inget liknande kapital, det är socialt och kulturellt arvlöst, och för individen existerar bara husets betydelse i nuet och framtiden. Stugan fylls också med en betydelse från den allmänna föreställningen om fritid, då den fungerar som tillflyktsort från vardagen.

Hade denna distinktion mellan gården och sommarstugan varit nödvändig om dessa personer inte hade ägt sitt specifika habitus och kapital? Om informanterna inte hade varit uppvuxna på gården med föräldrar som är lantbrukare, hade de inte ägt det sociala och ekonomiska kapital som underlättat deras yrkesval - som sedermera har fött en önskan om en egenskapad plats. Habitus bidrar till hur individen, med mindre eller större svårighet kan tillämpa sig saker och hur den upplever verkligheten. Beroende på individens kapital som både kan vara medfödda eller tillägnas senare i livet, kan dessa tillämpningar se olika ut (Wolanik Boström 2005:27). Peter och Mats är födda med möjligheter att lära sig bondeyrket från tidig ålder, det har gett dem kapital som har format deras yrkesval och liv. Gården i sig innehåller alla dessa faktorer, och främst då arv och minnen som tillägnas den specifika platsen. Habitus och kapital har bidragit till en önskan om en "fristad", och bidragit till möjligheten att kunna konstruera distinktionen mellan gård och stuga. En annan distinktion som görs är mellan en samhällelig föreställning av bonden som stationär och bunden vid sitt arbete och den verkliga bilden där fritid faktiskt existerar. När jag använder mig av begreppet fritid så utgår jag ifrån Peder Aléx och Jonny Hjelm's användning av begreppet som "en tid utanför arbetet" i boken *Efter arbetet- en studie i svensk fritid* (2001:8). Det görs en distinktion mellan arbete och tiden utanför arbetet, och på så vis kan inte arbete utövas som en hobby.

./..Så det köpte Marit och jag för att komma härifrån. Och köpa nåt eget eftersom det här är ju som, här är ju, "ärvt" inom citationstecken (skratt), alltså det är ju nåt jag har fått ta över, eller asså jag får ju, det är ju min farfar liksom köpt det här en gång och bestämt att här ska vi vara. Nu köpte vi nåt eget där vi vill vara, så det var ju, det kändes rätt så schysst, den känslan. Så nu har jag en liten ö, en liten stuga på en ö ute i Söderbärke.

(Peter 131104)

Lena Eskilsson beskriver i kapitlet om sommarsemesterns idé och praktik hur begreppet fritid utvecklades under 30-talet då arbetarrörelsen krävde en längre sammansatt ledighet och fick den lagstadgad 1938 med två veckors betald semester. Denna semester fick agera del i det större begreppet fritid som också används för att beskriva den dagliga ledigheten, alltså den tiden på dygnet som inte ägnas åt arbete, måltider eller sömn (Aléx och Hjelm, 2001:161,162). Den semesterlagsstiftningen fick kritik då tanken på mer fritid tolkades som att hänge sig åt lättja och lathet. Därför motiverades det att fritiden var en tid som skulle användas optimalt i form av olika aktiviteter eller tillfälle för personlig utveckling, både kroppsligt och andligt (Aléx och Hjelm, 2001:163,164).

Fritiden skulle också fungera arbetsmotiverande, i den välbehövliga pausen från vardagen skulle energin till fortsatt arbete tankas på och därför skulle fritiden fyllas med mycket positivt innehåll. Idén om fritiden som föddes då har präglat vår samtida uppfattning om semester och fritid; konsten att göra ingenting. Individen skulle lära sig att koppla bort

vardagens stress för att ledigheten skulle fungera stärkande för den personliga utvecklingen (Aléx och Hjelm, 2001:165,166).

Att koppla bort, kunna åka bort, vara arbetsfri och umgås med släkt och familj för att främja en personlig utveckling, det är det som än idag klassas som fritid och semester. Detta syns i mina informanternas definition av semester och ledighet, och hur de förhåller sig till faktumet att de kanske inte alltid kan åka bort och vara helt isolerade från arbetet. Samt hur de svarar på den samhällseliga förväntningen av fritid, som Peter beskriver i ett tidigare citat, hur avgörs vart gränserna går när ett arbete och en fritid existerar parallellt?

Lena Eskilsson skriver att under semesterns framväxt handlade en rätt använd semester om att lämna vardagen och göra en resa (Aléx och Hjelm, 2001:173), och det återspeglas också i mina informanternas egenskapade definition av semester, en önskan att kunna åka bort till en sommarstuga för att kunna koppla av och umgås med familjen.

Mats beskriver sommarstället som en familjeinvestering. Tillgången till sommarstället fördjupar relationerna i familjen och kontakten med barnen, platsen erbjuder tillfällen att kunna umgås tillsammans som familj och vara lediga.

../att bo på nån av gårdarna det är ju. Ja, det är ju nästan bara fördelar men nackdelen är att var jag än, tittar jag ut genom fönstret så ser jag ju nåt som ska göra, finns ju alltid jobb, alltid../ så att ska man va ledig måste man åka hemifrån../ Ja, jag kan ju liksom, en helg som inte jag ska jobba, så då. Man liksom tänkt att nu, nämen nu äre helg nu kan jag vara ledig, det enda som skiljer det är ju att man tar på sig arbetskläderna efter frukost. Ja, men det är dit man kommer liksom../ Och jag har ingenting emot det, inte alls, men jag tror att det är bra att man liksom kan, slappna av och liksom släppa det liksom för att liksom känna glädjen me´t igen då. Och då sätter man sig, då trycker man i alltihop i bilen och så åker man en timme och sen är man i stugan. Där kan jag vara ledig. (Mats 131107)

Stugan är en plats för ledighet, men det är en mångbottnad ledighet som innehar olika nyanser. En stuga kräver också underhåll och skötsel, men jag blir informerad om att det är stor skillnad mellan stugan och gården och också mellan arbete och arbete. Enligt Mats visar sig skillnaden bestå i känslorna rörande krav och ansvar.

Finns nog inga krav på att jag ska göra någonting däruppe. Här har jag liksom, dels äger jag ju inte stället, dels måste jag ju sköta gården../ Det får ju inte förfalla../ Det är väl det där småjobben som liksom med och, som man alltid kan göra och som man kanske alltid också kan skjuta på. För att liksom sköta djuren och växtodling och, och allt det här, det är ju nåt mer som faktiskt måste göras varje dag. Men allt det här som man kan skjuta på, det har man ju också kvar, och det är väl det man liksom kan lämna då när man inte ser't, för att det är heller inget som skaver i huvudet att det här måste jag göra idag. För det är ju också någonting, ska man va ledig då måste man ju va ledig i huvudet också, annars kan jag ju lika gärna jobba. (Mats 131107)

Här dras det en gräns mellan att arbeta och att vara ledig, nämligen att kunna vara ledig mentalt. Kan du inte vara ledig i huvudet finns det ingen mening med att vara ledig över huvudtaget. Synen på fritid som skapas i detta citat behöver inte bara betyda avsaknad av

kroppsarbete eller arbete, utan främst möjlighet till avkoppling. Berättelser är produktiva då de dels skapar identiteter, men de befäster också kategorier om normativiteter, vad som anses normalt eller inte, vad som anses vara arbete eller fritid. I Mats citat ovan stärks idén om att en mental ledighet är en förutsättning för fritid, i berättelsen så tillskrivs den ”riktiga” fritiden den egenheten (Wolanik Boström, 2005:25). Detta påverkar i sin tur hur Mats uppfattar, berättar och bedömer skillnader mellan arbete och fritid, och var han placerar sig själv i den berättelsen.

Att ledigheten börjar och slutar med den mentala avkopplingen blir tydligt då det uppkommer parenteser i semestern eller ledigheten när bönderna måste åka hem och jobba. Detta kan kopplas till den allmänna föreställningen om semester som en tid skild från arbetet, en föreställning som jag tidigare nämnt, befästes i takt med den lagstiftade semesterns utveckling.

../och det har ju hänt att vi har varit vid stugan och jag vet att: nä men nu har jag förstått att nu börjar det bli löss i grödan. Ja, hur gör man då mitt i semestern? Jaa, det var ju ganska enkelt, det var bara att spana in bra väder och sen hade jag beställt de grejerna jag behövde, sen var jag hem och jobbade i nästan ett dygn. Annars hade ju jag setat där och tänkt på de där lössen och haft dåligt samvete och jag borde åkt hem, då vare väl bättre att ta tag i det hela. Då gör man det, så kan man vara, liksom komma tillbaks och vara nöjd att, dessutom gjort nåt bra och så kan man va med igen då och vara ledig. ../ är det nåt så att liksom brinner, då måste man ju ta det. För ansvaret liksom ligger ju på mig igen då.

(Mats 131107)

Om Mats hade valt att ignorera arbetet hade han tänkt på det och haft dåligt samvete, så han valde att göra jobbet till en parentes i semestern och jobbade ett dygn för att sedan vara ledig igen. Att genomföra arbetet fungerade som mer avslappnande än om han inte hade gjort det. Jonas berättar att det tar nästan en månads planering för att kunna ta en veckas semester, och då tar han hellre några dagar mitt i veckan och åker iväg. När han har en planerad semester blir han oftast sittandes i telefon för att lösa problem som uppstår när han är borta. Då finner han mindre semestrar mer rogivande. På samma sätt som Mats kräver ledighet i huvudet föredrar Jonas kortare turer då han inte behöver svara på jobbsamtal eller oroa sig för de ”jävulskap” som kan uppstå under hans frånvaro.

../ Så det är, ja det är mycket arbete innan det går o försvinna egentligen. Det är det. Men det är tror jag inte är nåt unikt för den här yrkeskategorin, det är säkert samma för många företagare. Måste ha koll på allt. Men sen kan man ju slinka iväg ett par dar asså, det är ju, asså dom semestrarna uppskattar jag mera faktiskt än o åka bort en hel vecka. Det är, det hinner inte hända så mycket jävulskap på två dar, så man får reda ut om man kommer hem sen. Så att de här korta snabba semestrarna dom är mer avkopplande det tycker jag.

(Jonas 131105)

Synen på vad som klassas som semester och fritid framkommer tydligt i samtalen med lantbrukarna, men det är tydligt att den kulturellt tillgängliga berättelsen som finns tillgänglig rörande vad semester är inte passar för alla yrkesgrupper. Så att skaffa sig en stuga, eller fara

iväg mitt i veckan kan ses som en strategi för att expandera den berättelsen som är begränsad till en normativ syn på fritid och jobb. Wolanik Boström skriver att expansionen kan leda till nya sätt att berätta om, som i det här fallet, fritid och jobb (2005:25). Ett nytt sätt att berätta om uppdelningen av arbetstid och fritid är till exempel att beskriva de otydliga gränserna däremellan, samt hur individens egen version av ledighet ser ut.

Att semestra som lantbrukare är något som upplevs som svårt, på gränsen till omöjligt. Att skapa små tillflyktsorter i form av sommarstugor har fungerat som strategi för att dels kunna vara ledig, dels kunna skapa egna platser. Att skapa sin egen ledighet och ha korta semestrar mitt i veckan har också fungerat som en strategi för ledighet. Begreppen arbete och ledighet har visat sig vara luddiga då arbetet också har varit som en hobby. Vid vissa tillfällen har det behövts parenteser i semestern i förmån för arbete. Fritid och ledighet har varit främst präglade av möjligheten att kunna koppla av mentalt, och inte av bristen på arbete.

Idén om Bonden- en någorlunda annorlunda bild

I denna sista del ska jag behandla vilka bilder som skapas av bönder, och bondeyrket och hur det skapar olika föreställningar och förväntningar. Jag ska också beröra hur de bilderna skaver mot de som upplevs som icke-konstruerade. Bilden av den manliga bonden är seglivad, och stämmer sällan överens med verkligheten, men skapas bilden enbart av utomstående, och är den enbart destruktiv? Hur upplever bönderna att de skapade förväntningarna påverkar dem i deras yrke- och privatliv?

Grupper i samhället använder kapital för att skapa tydliga distinktioner mellan varandra, och för att framställa sig själva som bättre. Den stereotypa bilden av bonden är ett sådant praktexempel då både de sociala kapitalen och kulturella kapitalen porträtteras som bristfälliga eller rentav löjliga. De porträtteras inte som socialt kompetenta människor som bär andra kläder än just arbetskläder, utan raka motsatsen. Jag undrar hur den bilden kunde bli så starkt fastetsad i vårt sinne. För att svara på den frågan krävs det att vi går tillbaka till 1800-talet då Sverige industrialiserades och nya yrkeskategorier samt en borgarklass växte fram. Barnen i de högre klasserna uppfostrades till att förakta de egenskaper som ansågs tillhöra arbetarklasserna, till exempel kroppsarbete, ovårdat språk och brist på hygien. De normer som rådde var väldigt klassspecifika, allt för att kunna bibehålla gränserna mellan de ”bättre” och ”sämre” klasserna (Frykman och Löfgren 1979: 207,208,217,218). Något som känns igen i dagens stereotypiskabilder av bonden alltid iklädd arbetskläder och något asocial, egenskaper vars motsatser värderas högt i vårt samhälle.

Jonas Frykman och Orvar Löfgren skriver i *Den kultiverade människan* att de nya yrkeskategorierna, sprungna ur nya tekniker och en ny ekonomi, såg på landskapet på ett helt annat sätt än vad bönderna hade gjort. Kartritningen förändrades då skogar avverkas och tågräls läggs genom landskapen. Det nya sättet att producera varor innebar att leden mellan råvaran och den färdiga produkten blir fler och mer komplicerade, att odla från hand till mun avverkas och upphör (Frykman och Löfgren, 1979:52). Allt detta bidrog till att synen på naturen förändrades, den rymde inte längre folktrons väsen utan vetenskapen och teknologin regerade. Men parallellt med detta växte en fäbless för den gamla bondemystiken fram, och naturen gick från att ha varit ett brukslandskap till ett fritidslandsskap som upphöjdes i romantik. De naturupplevelser som målades av och avnjöts var den icke-produktiva naturen, havet, ängar, lummiga trädgårdar, berg och skogar. Naturen exotiserades, men med den exotiserades också dess invånare, bönder, herdar och fiskare, dessa primitiva otämjda folkslag som levde i samklang med denna vidunderliga natur (Frykman och Löfgren, 1979:53,54). Samtidigt som naturen tuktades och konverterades till renodlad produktion och konsumtion med utkikstorn och vandringsstigar, lades det också stor vikt vid den orörda autentiska

naturen (Frykman och Löfgren 1979:56). Något som känns igen än idag då du kan vandra i fjällen och uppleva vildmarken, men ändå ha tillgång till vattenklosett och dusch i STF¹s regi. En stark romantisering av naturen och också de som brukar naturen lever kvar än idag, bonden som sorglöst brukar sin jord åkandes på en liten traktor är en väldigt gemytlig bild att ha på näthinnan. Men tyvärr en konstruerad sådan, för precis som paradoxen mellan den stora industrin och den rofyllda naturen, finns paradoxen mellan den lilla rofyllda bondgården och den regelrätta produktionen.

De svinstallar jag har besökt under mitt uppsatsarbete har ingett en känsla av, kort sagt produktion. Stallarna är stora, suggor grisar, kultingarna växer upp för att sedan slaktas, och för mig som inte är särskilt insatt i köttindustrin blev det väldigt påtagligt vilken ruljans det faktiskt är. Det som produceras är svenskt fläskkött till konsumenter. Mats företag omsätter ungefär en miljon kronor om året, och i dessa produktioner finns helt enkelt inte utrymme för gamla traktorer eller enbart manuellt arbete.

Kärleken och romantiseringen av den svenska nationen med allt vad det innebär existerar som en stark trend, något som vi kan se överallt i samhället och inte bara på den politiska högerkanten. Det finns allt från tidningar och tvprogram till bloggar som specialiserat sig på att visa upp ”livet på landet”. Vi kan förstå den här trenden av förföriska bilder från en svunnen tid genom att se på vår samtid, som får agera bakgrund åt dessa bilder (Frykman och Löfgren 1979:133). Landsbygden avbefolkas, ett överhängande hot om klimatförändringar, en större rörlighet av människor på grund av krig och politiska konflikter samt en stark politisk högergång som sveper över Europa. Drömmen om nationen och det lantligt naturliga kan ses som en strategi för att skapa ordning och mening i vardagen, men också att konstruera en rättighet till landet/nationen baserad på föreställda traditioner kopplade till naturen. Idén om svenskarna som ett naturälskande folk hänvisas ofta till kopplingen med det gamla bondesamhället. Men den föreställningen kan också vara en produkt av borgarklassen i Sverige under 1800-talet (Frykman och Löfgren 1979:45,45).

Bonde söker fru är en svensk realityserie på TV4 som startade 2006 och är den svenska versionen av *Farmer wants a wife*. Singelbönder bjuder in ett antal personer att bo med dem på sin gård och få möjligheten att lära känna varandra. En efter en väljs de inbjudna bort tills det bara återstår en person som blir den tilltänkta partnern. Serien spelas in under sommarhalvåret och sänds sedan under hösten. Programmet är främst ett relationsprogram, men jag anser det viktigt att ha med det för att skapa en kontext till mitt material, då det handlar om människor som söker speciellt en partner som är bonde och hur det programmet reproducerar en stereotyp bild av bonden. Jag ställde frågor till mina informanter om deras åsikter kring den här typen av program och samtalet utvecklades till att beröra allmänna föreställningar om lantbruksyrket och livet på landet.

Livet på landet säljs som en evig sommar ute i naturen, inte bara i realityserier utan det går att finna i all media. Men det skapar också vissa förväntningar på bönder och deras yrke. Det är inte enbart tv som skapar stereotyper, utan bilden av bonden som en asocial, lite klurig enstöring är äldre än så. En sökning på orden ”bonde” och ”farmer” på sökmotorn Google genererar i bilder på män som står utomhus på en åker, iklädda hängselbyxor och med en

¹ Svenska Turistföreningen

högaffel eller annat redskap i handen. Jag ser en koppling mellan mina informanternas berättelser och föreställningar om lantbrukare, då det är bilder som de ständigt förhåller sig till i sitt identitetsskapande.

Om vi ska tänka i Frykman och Löfgrens banor, kan denna vilja att bibehålla fördomar vara ett resultat av kombinationen mellan nationalromantik och klasshat som befästes under och efter industrialiseringen. Under den senare hälften av 1800-talet övergick den exotiska naturen till att bli en naturlig natur. Naturen fick stå för det äkta, rena och okomplicerade i kontrast till staden som upplevdes som oäkta, konstlad och instängd. Naturen blev besjälad och fick stå för det svenska, något som alla kan relatera till och känna stolthet och kärlek över.

Fosterlandet blev förevigat av Carl och Karin Larsson som ivrigt förstärkte myten om det fridfulla bondehemmet (Frykman och Löfgren 1979:56,57). Det skapades nya myter om det gamla bondesamhället där bönderna återigen blev exotiserade och romantiserade. Det fanns en längtan tillbaka till landet, till ett bondesamhälle där klyftorna mellan sociala klasser var små, där folk levde naturligt och ärligt och trodde på frihet och ära (Frykman och Löfgren 1979:58,60). Den romantiserade och förskönade bilden av landsbygden är något som återigen har fått uppsving i vår samtid.

Mats beskriver hur arbetet som en gård kräver försvinner i den mediala bilden som skapas, bönder blir ett exotiskt folkslag som lever i samklang med naturen, istället för de egenföretagare han upplever att de är. Den verkliga bilden får stryka på foten till förmån för djurungar i halm och estetiskt vackra bilder.

Bilden av livet på landet glorifieras ju väldigt mycket i dom där, oavsett vad det är. Men man får ju aldrig se att när nån har nå problem med nå maskin eller skotta snö, o det driver och ligger på tak och så att allt det här. O det är lika om du tar en tidning som heter Lantliv eller Bo på lantgård och vad dom kan heta. Allt sånt där är ju bara fina stora ljusa rum och allting och, man ser ju aldrig det här arbetet som ligger bakom att en gård ser ut som den gör.

../Men på det stora hela tror jag inte att det är negativt för oss i branschen, det tror jag inte../

Stereotyp bild, jaa, det är väl lite sådär, jag får ju ingen känsla över att bönderna är företagare vilket jag upplever att så ser nog verkligheten ut. Det är väl det som skiljer sig stort.

(Mats 131118)

Men både Mats och Peter är i våra samtal noga med att poängtera att Bonde söker fru är ett relationsprogram som kanske inte har ambitionen att gestalta en trovärdig bild av bönder. De stereotypiska föreställningarna kan fungera som en kulturellt tillgängliga berättelser. Det är skapade bilder om bönder och bondeyrket som mina informanter ständigt måste förhålla sig till, och som kan te sig mindre rymliga då det visar en ensidig bild av bönder och livet på landet. Peter berättar till exempel att han på skämt har fått frågan om han söker en fru, när han på krogen har berättat vad han jobbar med. Skämt eller inte skämt, bilden av lantbrukaren som en sökande, singel, heterosexuell man har rotat sig i den allmänna föreställningen om lantbrukare.

Men Mats tror på en framtida förändring, i alla fall i synen om klädsel och yrket.

Det kommer ju att ändras, men det kommer nog ta tid, alltså just framförallt bilden på nathinnan som hos allmänheten, det här med liksom man tänker en bonde. Då är det nog som du säger stövlar, hängselbyxor, rutig skjorta och en högaffel eller en grep. Men idag så är det liksom en, kanske, ja vad har man, jeans och vanlig tröja (skratt) du ser ju hur jag ser ut liksom.

./.

Nej men det är mer, funktionella kläder och liksom så då, på ytan. Annars är det ju liksom man är ju. Det är ju, man jobbar ju med elektronik och uppkopplingar och försöker bli mer och mer trådlös och liksom så då. Så det är ju, det här med att mocka skit, det är det inte så många som gör så, fysiskt (Mats 131118)

Mats beskriver de krockar som kan uppstå när den föreställda bilden av den kroppsarbetare bonden möter den verkliga bilden av teknologin och trådlösa uppkopplingar som är dagens lantbruk. Att bilder krockar kan tyckas te sig rätt harmlöst, men dessa krockar kan få andra konsekvenser som kan upplevas som mindre välkomna. Mats beskriver en sådan krock då allmänhetens föreställningar grusas och det leder till ilska och känslan av att bli lurad.

Nej men det är nog också, det kan också vara ett arv från Astrid Lindgrens den här, idyllen att det ska finnas en ko och en gris och en höna och en katt och sådär o. Allt ska va ute och det ska vara blommor på ängen och sådär. Den gården finns ju inte kvar kommersiellt mer än i turistsyfte möjligtvis då, det finns ju ingen produktionsenhet som funkar på det viset idag. ./.

Men det är ju också att bilden som LRF² och liksom lantbruket och slakten o alla, det är ju ofta att man kanske tar kort då på små grisar ihop med suggan på en djupströbädd och jättehalmat, och så har man liksom tryckt ut det där, att svenska grisar har det bra, och så har den där bilden fastnat. Och lite, då vaggas man ju liksom in konsumenten i någonting i att såhär är det fast det inte är så. Och då krockar ju det rätt var det är då. ././ men trots allt så är det ju att vi har världens strängaste djurskyddslag, vilket är bra. Alltså det är ju, det finns ju inget i den som jag inte står bakom, men man ska heller inte undanhålla nåt av den för att liksom få konsumenten att tro att, det är ännu bättre, eller ser ut på nåt annorlunda sätt. För att det, ja, det kan vara en nöt att knäcka.

(Mats 131118)

Den krocken som Mats nämner kan ses i kontext då Djurrättsalliansen gjorde en räd mot svenska svinhus 2009 och i december 2013, och dokumenterade grishållningen.

Användningen av torv som strö till grisarna kan, med sitt mörkbruna jordaktiga utseende, rikta tankarna till smuts och vanvård. Enligt Mats är bilden av en box som är full med halm är så starkt förankrad genom reklam och foton från näringen, att det bilder som skiljer sig kan uppfattas som fel och djurplågeri. Konsumenterna har blivit invaggade i en föreställning om djurhållning som riskerar att krocka när verkligheten visar sig vara annorlunda.

Dessa förväntade bilder skapas kontinuerligt av yttre faktorer såsom media och reklam, men också av inre faktorer som till exempel Lantbrukarnas riksförbund. Mats anser att den produktion som finns ska lantbrukare stå för och inte försköna på något vis, för att konsumenterna inte ska känna sig lurade och för att slippa de krockar som uppstår. Peter beskriver hur ett kollektivt ”vi” inom lantbruksbranschen har fått lära sig att visa upp produktionen på ett nytt sätt efter Djurrättsalliansens inbrott för att undvika missförstånd.

² Lantbrukarnas Riksförbund

Jo, där har vi målat in oss i en lite tråkig ruta faktiskt asså vi har ju, vi vill ju visa att vi har en väldigt, att vi har världens bästa djurvälstånd. Och o vi vill, o det står vi ju för, men tyvärr så har vi ju liksom inte lyckats då varit så pass ärliga, eller jag vet inte fega eller trott, trott för lite om konsumenten, asså, vi har ju inte liksom visat allting om du förstår vad jag menar. Asså vi, vi lägger upp en ko som går ute på betet och det gör dom ju, dom går ju på betet, dom, det är ju krav på att korna ska gå på bete visst antal månader om året. Grisarna däremot behöver ju inte gå ut, men likförbannat lägger så man ut en bild på en gris som ligger i en, med gräs och så har han en maskros i munnen o nånting sådär man ser det framför sig och *vi har knorr på svansen*, liksom och så springer det en gris runt på gräsmatta liksom. Och så är det ju inte och det har vi lärt oss, i branschen, och nu är det ju mer, nu gör vi inte sånt längre. Men det är den bilden vi har förut lagt ut, men nu måste vi ju lära oss att visa det vi producerar och det vart ju med den här, dom här skandalerna när folk gjorde inbrott och filmade /../

(Peter 131202)

Peter berättar också för mig om en ny satsning från LRF som heter ”Våga Fråga- Få en bonde på köpet”, som är en hemsida som ska guida konsumenter och ge en inblick i svensk djurproduktion. På hemsidan går det att se på webbtv, läsa mer om olika bönder och deras produktioner samt ladda ner en app som konsumenten kan använda i matvarubutiken för att kontrollera om varan är svensk. Peter förklarar att det kan stå på produkten att den är producerad i Sverige, men köttet kan vara från Tyskland, köttet är enbart förpackat i Sverige. Satsningen är till för att främja svensk lantbruksnäring och påtala fördelarna med att välja svenskproducerad mat. De bilder som visas på hemsidan gestaltar lantbrukare och en mer verklig bild av dem och lantbruksyrket. Med verklig bild menar jag en som gestaltar vardagen i yrket som lantbrukare, det som porträtteras är det som finns och är. Till skillnad från stereotypiska bilder som ger en felaktig bild av yrket, något jag ska återkomma till när Peter berättar om en reklamfilm som väckte kritik. Självklart finns det också fotografier på djur i gröna hagar på hemsidan, men det är varvat med fotografier inifrån svinhus och maskinhallar och bönder i sina arbetskläder, vilket ger en bredare insyn i vad ett lantbruk i dagens Sverige är.

Vidare i vårt samtal kommer reklamfilmer upp och i berättelsen existerar det en stor medvetenhet om hur yrkeskollektivet porträtteras i till exempel reklamfilm. Peter tar speciellt upp en reklam som Lantmännen³ släppte och sedan gjorde om på grund av kritiken den fick. Reklamfilmen fick främst kritik inom koncernen och gjordes sedan om.

Jo men det, jag är ju kanske, jag är inte den enda men jag är i alla fall, jag är en av dom som har varit väldigt skeptiskt mot det här, mot den typen av modern bild av den moderna bonden som inte framstår som modern längre. Utan fortfarande den gamla bonden som dom moderna medierna vill ha, se. Va vare jag tänkte på joo, bland annat Lantmännens reklam hade jag kritik, dom fick jättemycket kritik för den, så den har dom faktiskt ändrats nu, den var ju, den gick ut, dom körde ju ut en traktor utan dubbelmontage rätt ut på åkern och så kom det ut en gubbe med gummistövlar och snickarbyxor liksom och peta ner alltså. Och visst, det var fint men det var ju inte så, för det första ser det ju inte så

³ Lantmännen är en koncern inom jordbruk, maskin, livsmedel och energi och är medlemsägt av ca 33 500 lantbrukare.

ut och för det första gör man ju inte så. På det sättet alltså det var ju bara, det var ju bara en grej att markera att det är en bonde med här. Så nu har dom ju faktiskt gjort, ändrat den reklamen, så om man ser den reklamen nu så är det en lantbrukare som ser ut som en lantbrukare han. Han satte på sina dubbelmontage på traktorn, vilket dom på reklambyrån fatta inte alls varför han skulle göra det men han sa: jag måste göra det för det ska ju ut o åkas då gör vi det, så satte han på dom och åkte ut. Alltså dubbelmontage är ju att man bygger på breddade däck för att inte packa jorden. Och sen så gjorde han så det vart en bra reklam./../ Men som sagt jag tycker att den har, den framstår väldigt. Lite nedvärderande för oss som kanske är, det finns ju fortfarande lantbrukare, jag går ju också i gummistövlar om dagarna det gör jag ibland (skratt), men alltså, man vill ju se den. Jag tycker det framstår som en, dom vill ju visa hur en bonde såg ut förut och inte hur han är idag.

(Peter 131202)

Här beskrivs det hur bilder kan skava mot varandra även inom gruppen, men också hur de krockarna kan bidra till en förändring, som i Peters fall ledde till att han lättare kunde identifiera sig med bilden av lantbrukaren. Den stereotypiska bilden av bonden upplevdes som nedvärderande och svår att identifiera sig med då den uppfattas som gammalmodig och förlegad.

Reklamproducenterna får i det här fallet gestalta samhällets förväntningar på vad och hur en bonde är. Den förväntningen är något mina informanter ständigt förhåller sig till, och det ger också utrymme för bönderna att föra en dialog mellan de bilder som upplevs vara äkta eller oäkta.

Det finns en okunskap inför yrket som leder till att stereotypa bilder skapas och bevaras, och det verkar finnas en vilja behålla dessa stereotyper. Peter går även han i gummistövlar ibland, men upplever att den här typen av mediala bilder nedvärderar lantbruksyrket, och Mats har mött förväntningen att han skulle vara en annorlunda människa i och med sitt yrke. Bonden som gammalmodig avvikare är en befäst kulturellt tillgänglig berättelse (Wolanik Boström, 2005:25). Och den är så djupt rotad att mina informanter känner behovet av att påpeka bristerna i den berättelsen, då de inte kan identifiera sig med den. En förklaring till varför dessa stereotyper lever kvar får jag av Peter. Han berättar att utvecklingen inom lantbruket har gått väldigt fort framåt och att resten av samhället kanske inte har hunnit med. När han var liten fanns det bönder i gummistövlar och rutig skjorta, men den typen av bonde är om inte utdöd, så väldigt ovanlig i dagens lantbruk. Men inom andra områden där utvecklingen har gått fort fram, till exempel inom teknik och media, har reklam och rapportering följt utvecklingen. Så varför inte med lantbruket?

I samtidens romantisering och exotisering av naturen så hamnar bonden som en länk mellan den svenska myllan och det högteknologiska företagandet i kläm. De bilder som produceras gestaltar en längtan tillbaka till det lantbruk som en gång var, småskaligt, i brist på ny teknik och närmare naturen. Bönder exotiseras fortfarande som en annorlunda grupp människor i bland annat realityserier på tv, och den bilden är ständigt närvarande för bönder att förhålla sig till. Både Peter och Mats berättar om hur de i sociala situationer möter fördomar, men majoriteten består av positiva reaktioner och ett intresse för deras jobb.

Nu tror man ju att man inte sticker ut då när man kommer till stan, men jag tror att, att staborna har nog kanske en bild av att man kanske går i rutig skjorta och stövlar jämt och sådär men. För det har jag faktiskt fått kommentar på nån fest jag var på att: men han såg ju ut som en vanlig människa. Så jag tror att fördomarna är större hos staborna och kanske på grund av såna här program, det vet jag inte. Men, nej jag upplever ju att jag är ganska normal människa både socialt och företagsmässigt. Sen blir det ju kanske annorlunda för att man har företagandet där man bor då. Men det är ju å andra sidan många som har, på ett eller annat sätt. Man kanske, men det blir ju väldigt påtagligt så att, liksom liv och företagande sitter ju kanske mer ihop../

(Mats 131118)

Att positionera sig som en ”normal” människa väcker genast funderingen normal gentemot vem? Jaget och identiteten skapas utifrån erfarenheten av att alltid bli placerad i en speciell repertoar av historier och händelser. Mats beskriver sig som en normal människa gentemot de bönder som visas i tv, då han upplever att ett likhetstecken dras mellan honom och dem i och med deras gemensamma yrke. I citatet går det att se hur han förhåller sig till en bild av bonden som en ”onormal” figur genom att beskriva sig själv som socialt och företagsmässigt normal. Enligt Wolanik Boström påverkar dessa repertoarer hur vi som individer presenterar oss själva, är du van vid att blir sedd som socialt inkompetent till följd av ditt yrke så presenterar du dig i din yrkesroll som socialt kompetent (2005:25). Dessa repertoarer kan också vara mer eller mindre rymliga. Om människor känner att de inte kan uttrycka sina egna erfarenheter och att den givna bilden av dem är otidsenlig eller trång, kan det leda till frustration och förvirring (Wolanik Boström 2005:25). I samtalet med Peter kan jag uppfatta en viss irritation över hur till exempel reklamfilmen från Lantmännen gestaltade lantbrukare eller i tvprogram som Bonde söker fru. Han uppfattar att bilderna som finns föreställer bönder som otidsenliga och annorlunda.

Mm det ger ju också en bild att vi har väldigt svårt att etablera, träffa människor, prata med människor och alltså. Vi är ju inte, och det är ju synd det är ju tråkigt. Tror inte att lantbrukarna har nå större, mer svårigheter mer än nån annan egentligen. Kanske. Till och med lättare ibland ../
Vi är ju inte annorlunda om man säger så.

(Peter 131202)

Informanterna förhåller sig till föreställda bilder av både dem och deras yrke, och hur det bidrar till hur de berättar om sig själva och sina jobb. Dessa bilder som oftast ger en väldigt ensidig syn på bönder och bondeyrket har fött ett behov av att berätta om sig själv som ”normal” gentemot dem. Dessa bilder produceras både av yttre faktorer såsom reklambyråer och media, men också inifrån näringen. Det kan bidra till att stereotyper reproduceras samt ge konsekvenser för hur allmänheten uppfattar hur en grisproduktion ”ska” se ut. När föreställda bilder krockar med verkliga bilder och visar sig vara felaktiga kan konsumenter uppleva att de har blivit lurade. Dessa krockar kan också uppstå när lantbrukare själva inte känner igen sig i den stereotypa bilden av hur en bonde är, ser ut, eller agerar.

Jag har också redovisat hur exotiseringen av den svenska bonden och livet på landet kan ha sitt ursprung ur 1800-talets nationalromantiska era, som uppstod i samband med industrialiseringen och avvecklingen av bondesamhället.

Sammanfattning och avslutande diskussion

Sammanfattning

I den här uppsatsen ville jag undersöka hur manliga bönders identitetskapande såg ut i förhållande till sin gård och till sitt yrke. Jag och informanterna har talat kring vissa teman, bland annat hur förhållandet till fritid ser ut för en yrkesgrupp som alltid jobbar. Och också om upplevelser kring stereotypa föreställningar om dem och deras yrke, och hur de förhöll sig till dessa. Den teori jag tillämpade var Katarzyna Wolanik Boströms teori om identitet som en narrativ konstruktion, med utgångsläge i Pierre Bourdieus teori om social identitet.

Något som kan sammanfatta uppsatsens genomgående resultat är att mina informanter har skapat egna versioner, eller medelvägar mellan egna erfarenheter och allmänna uppfattningar. Det kan röra sig om ett speciellt förhållningssätt kring begreppet fritid, eller hur de upplever och förhåller sig till stereotypa bilder.

Det är tydligt hur identiteten hela tiden konstrueras i en dialog mellan individen och samhälleliga förväntningar på den. Dessa förväntningar är något som hela tiden genomsyrar informanternas berättelser, och någonting de ständigt förhåller sig till i sitt identitetsskapande.

I det inledande kapitlet analyserar jag användandet av ordet bonde, och hur innebörden av ordet ändrar betydelse för informanterna beroende på kontext samt vilka som använder det. Det kan laddas med både negativa och positiva innebörder, och de informanter jag har talat med om detta har varit överens om att det har en historia som skällsord, men det finns en vilja att uppvärdera ordet. Enligt mina informanter är det inte alla lantbrukare som uppskattar ordet bonde då det är så laddat med negativ betydelse. Många förespråkar istället det mer neutrala lantbrukare. Inom gruppen existerar det olika uppfattningar om vad som bör och inte bör sägas, men mina informanter väljer en medelväg och presenterar sig både som bönder och lantbrukare.

Platsen spelar en viktig roll i yrkesvalet och främst motiveras yrkesvalet med uppväxten på gården. Informanternas habitus och kapital har varit av betydelse för yrkesvalet, men de förhåller sig också till den tredje närvarande i sina berättelser. De berättar sig som fria individer som gör ett autonomt (yrkes)val, och svarar på samhälleliga föreställningar om valet som framtvingat. På så vis konstruerar de en identitet som är självständig. Kapital används också för att skapa distinktioner mellan sitt yrke och andra egenföretagare, speciellt det kulturella genom att påpeka olika arbetskulturer.

I sina berättelser reproducerar mina informanter synen på vad fritid är och inte är, men de konstruerar också en egen version av fritid, då den kulturellt tillgängliga berättelsen om vad fritid är inte passar in på deras yrkesgrupp. Gränserna mellan arbete och fritid är diffusa då arbetet fungerar som en hobby och bostaden finns på arbetsplatsen. Enligt mina informanter måste de åka bort för att kunna vara lediga, men det är svårt att lämna jobbet en längre tid. Därför utvecklar mina informanter egna strategier för ledighet som kan innebära att de åker bort ett par dagar eller skaffar en sommarstuga på pendlingsavstånd. De drar också egna gränser för vad som räknas som fritid eller arbete, och den mentala avkopplingen är den största markören för ledighet som inte nödvändigtvis behöver innebära en brist på arbete. Det förhållandet som finns till fritid är väldigt speciellt, mina informanter delar den allmänna föreställningen om ledighet men konstruerar en egen variant av den. Arbetet som lantbrukare innebär att du jobbar med årstider och levande varelser, och den verksamheten lyder inte under normen om en arbetsfri helg.

Det fanns olika förhållningssätt till den stereotypa bilden av vad, och hur en bonde är. Samtalen kom att handla om hur media gestaltar produktionen av kött och huruvida bönder besitter social kompetens. De föreställda bilderna kom från yttre faktorer likväl som av inre, och de upplevdes skava mot verkligheten. Dessa bilder verkar vara i förändring på vissa plan då hemsidor skapas för att visa upp en mer nyanserad bild av svenskt jordbruk. Men de har också påverkat hur informanterna i sina utsagor hävdar sin normalitet i relation till bilderna som befäster stereotyper och upplevs som onormala. De stereotyperna som gestaltas tas ibland med en nypa salt, och ibland ses de inte på med blida ögon, speciellt när det upplevs att krocken med verkligheten kan få negativa konsekvenser. Idéer om en idyllisk grisproduktion kan krocka med verkligheten och få konsumenter att känna sig lurade av de bilder som befästs. På samma vis kan lantbrukare uppleva stereotypa bilder av dem som missvisande, men mina informanter framhåller att reaktionerna på yrket i sociala sammanhang är genomgående positiva.

Avslutande diskussion

Under mitt uppsatsarbete har det varit så otroligt påtagligt hur våra identiteter hela tiden skapas i social interaktion. Interaktionen kan ske med andra människor, men också i dialog med föreställningar och förväntningar, och ur det så konstrueras en narrativ identitet.

Informanterna berättar hur de upplever sig själva, och hur andra upplever dem, och deras berättelser påverkas av hur interaktionen ser ut och i vilken kontext den sker. Exempelvis kan de i en positiv kontext presentera yrkestiteln bonde utan att riskera missförstånd eller att bli förlöjligade, något som kanske hade sett annorlunda ut i en negativ kontext.

De föreställda bilderna eller för den delen stereotyper påverkar hur bönderna presenterar sig själva och sitt yrke, och också vad de pratar om och hur. Samtalen om fritid eller yrkesvalet har alltid varit i relation till en allmän föreställning om vad fritid är och om barn blir tvingade in i ett yrke eller ej. Dessa föreställningar om vad fritid är reproduceras i böndernas berättelser, men de konstruerar också sina egna versioner av semesterbegreppet. Att skapa något eget som svar på samhälleliga förväntningar på en grupp, samt att hävda motbilder i sin självpresentation är strategier som drar tankarna till den tredje närvarande, och praktiseras av grupper som befinner sig i minoritet gentemot majoritetssamhället. Den strategin förknippas vanligast med minoritetsgrupper, eller etniska minoriteter, men har också dykt upp under mina intervjuer. Lantbrukarna kan ses som en minoritetsgrupp som det existerar särskilda stereotypiska förväntningar på, som baseras på främst mediabilder men också i en samtida nationalromantisk kontext. De stereotypiska bilderna behöver inte alltid vara negativt laddade, men de kan mötas av motstånd från delar av gruppen om de upplevs vara alltför missvisande.

Informanterna har en erfarenhet av hur lite allmänheten egentligen vet om jordbruk, när det i samtalen tas upp satsningar på speciella hemsidor eller stereotypiska föreställningar. I dessa samtal har det också funnits en uppfattning att de föreställda idéer om djurhållning som finns hos allmänheten, krockar när de möter en mer nyanserad bild. Dessa krockar kan vara en förklaring till varför reaktionerna blir så starka när det rör sig om vanvård av maten vi senare äter. Ingen försvarar vanvård på något vis, men det kan fungera som förklaring till varför reaktionerna blir så starka. Det kan vara dels på grund av vanvården, dels för de drömbilder som krossas på grund av den.

Jag ser också språket som ett sätt för lantbrukarna att konstruera sin tillvaro och använda det till att göra skillnad mellan sig själva och andra grupper. En del fackspråk har använts under intervjuerna och allmänheten har oftast refererats till som ”konsumenter” och arbetet i sig har varit ”driften” eller ”produktionen”. Krocken mellan fackspråket och vardagligt tal är väldigt liten, och det kan skyllas på okunskap från min sida, men det är tydligt vilka olika laddningar orden har.

Bondgården som begrepp drar mer åt den lilla intima produktionen än vad begreppet drift gör, och det kan också ses som en strategi för att understryka att Astrid Lindgrens version av bondgården inte längre finns kvar. Just Astrid Lindgren har dykt upp på flera

ställen under samtalen och hon får symbolisera konstruktionen av den oskuldsfulla bondgården från sekelskiftet och framåt, där jordbruket skedde i ändamål för självhushållningen.

Att tillhöra en grupp som lever och verkar under ständiga yttre föreställningar, vare sig det gäller stereotyper eller regler från EU, påverkar hur identiteten skapas. Minoriteters identitetsskapande i förhållande till yttre föreställningar, drar tankarna till etniska minoriteter, eller invandrades, relationer till föreställningar skapade av majoritetssamhället. I uppsatsen blir grupper inom majoritetssamhället också problematiserade, något som visar hur begreppen kan användas på flera grupperingar i minoritet och inte enbart en.

Det som är positivt med dessa föreställda bilder är att de inte är statiska utan har möjligheten att förändras, precis som identitetens rörliga karaktär som skapas utifrån vilka sociala sammanhang du befinner dig i. Att belysa hur sociala situationer påverkar identiteten, tror jag är viktigt för att öka vår förståelse för hur identiteter konstrueras och praktiseras i vardagen.

Bönder är en grupp som är mer än matproducenter, men lätt reduceras till det. Jag ville förmedla en bredare bild av denna grupp, speciellt då deras identitetsskapande i förhållande till yrket. När det talas om bönder eller om landsbygden i vardagligt tal, ligger fokus på djurhållning, avbefolkning, bondesamhällets långsamma agoni, men sällan om hur den här gruppen uppfattar sig i relation till ”konsumenterna”. Vi som konsumenter är beroende av denna yrkesgrupp, och yrkesgruppen är beroende av oss.

Identiteter skapas i den sociala interaktionen, och om den interaktionen är dominerad av förutfattade meningar kan dessa övertas av individen och påverka identitetsskapandet. Färdiga föreställningar i interaktion är något som är svårt att komma undan, då det är i mellanrummet mellan yttre påverkningar och egna erfarenheter som identiteten skapas. Ingen identitet är statisk och därför är det viktigt att dessa mellanrum får vara just mellanrum, där möjligheten och utrymmet finns för individer att skapa och utveckla sina identiteter.

Källförteckning

Intervjuer

Namn: Jonas

Yrke: Lantbrukare, bedriver grisproduktion, spannmålsodling och skogsbruk

Födelseår: 1963

Kön: Man

Intervjudatum: 131105

Intervjulängd: 54:33 minuter

Intervjun utför av: Författaren

Namn: Mats

Yrke: Lantbrukare, bedriver spannmålsodling och grisproduktion

Födelseår: 1976

Kön: Man

Intervjudatum: 131107, 131118

Intervjulängd: 67:06, 46:08 minuter

Intervjun utför av: Författaren

Namn: Peter

Yrke: Lantbrukare, bedriver växtodling, grisproduktion och skogsbruk

Födelseår: 1976

Kön: Man

Intervjudatum: 131104, 131202

Intervjulängd: 56:45, 45:13 minuter

Intervjun utför av: Författaren

Litteratur

Bourdieu, Pierre (1986). Kultursociologiska texter. Stockholm: Salamander

Bourdieu, Pierre (1997). Kultur och kritik: anföranden. 2., omarb. uppl. Göteborg: Daidalos

Bourdieu, Pierre (1999). Praktiskt förnuft: bidrag till en handlingsteori. Göteborg: Daidalos

Cresswell, Tim (2004). Place: a short introduction. Malden, MA: Blackwell Pub.

Ehn, Billy & Löfgren, Orvar (2001). Kulturanalyser. 2., [omarb.] uppl. Malmö: Gleerup

Eskilsson, Lena (2001) Sommarsemester- Idé, praktik och personliga perspektiv. Aléx, Peder & Hjelm, Jonny (red.) Efter arbetet: studier av svensk fritid. Lund: Studentlitteratur

Frykman, Jonas & Löfgren, Orvar (1979). Den kultiverade människan. 1. uppl. Lund: LiberLäromedel

Fägeborg, Eva (2011). Intervjuer. Kaijser, Lars & Öhlander, Magnus (red.) Etnologiskt fältarbete. 2., [omarb. och utök.] uppl. Lund: Studentlitteratur

Myrdal, Janken (red.) (1999). Det svenska jordbrukets historia. [Bd 2], Jordbruket under feodalismen : 1000-1700. Stockholm: Natur och kultur/LT i samarbete med Nordiska museet och Stift. Lagersberg

Pripp, Oscar (2001). Företagande i minoritet: om etnicitet, strategier och resurser bland assyrier och syrianer i Södertälje. Diss. Stockholm : Univ., 2001

Wolanik Boström, Katarzyna (2005). Berättade liv, berättat Polen: en etnologisk studie av hur högutbildade polacker gestaltar identitet och samhälle. Diss. Umeå : Umeå universitet, 2005

Digitala källor

<http://lantmannen.se/omlantmannen/> Hämtad 13-11-22

Bilagor

Intervjuteman

Ordet bonde

Yrkesval

Fritid/Jobb

I andras ögon/I egna ögon